

Οι διωγμοί των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης τα έτη 1937-1938

[Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός / Ιστορία, Αρχαιολογία, Παλαιογραφία, Στρατιωτικά & Εθνικά θέματα](#)

Για να κατανοήσουμε τι συνέβη με τους Έλληνες της ΕΣΣΔ την εποχή του σταλινισμού, στα χρόνια 1937-1938, είναι απαραίτητο συνοπτικά να σκιαγραφήσουμε την κατάσταση στη χώρα εκείνη την εποχή. Τις μαζικές σφαγές που υπέστησαν αυτά τα χρόνια όλοι οι λαοί που ζούσαν στην ΕΣΣΔ.

Το πιο σημαντικό έγγραφο, που οδήγησε στις μαζικές διώξεις και σφαγές, ήταν η απόφαση της πολιτικής ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος «Περί αντισοβιετικών στοιχείων», στις 2 Ιουλίου 1937. Με αυτό το έγγραφο, η NKVD[1] διέταξε να καταγραφούν όλα τα «αντισοβιετικά στοιχεία», έτσι ώστε «οι πιο εχθρικοί από αυτούς» να συλληφθούν αμέσως και να εκτελεστούν, οι υπόλοιποι να σταλούν σε στρατόπεδα κράτησης. Συνολικά, σε όλη τη χώρα σχεδίαζαν τις συλλήψεις περίπου 260.000 ατόμων. Από αυτούς, τις 73.000 επρόκειτο να εκτελέσουν (ως πρώτη κατηγορία), τους υπόλοιπους (ως δεύτερη κατηγορία) θα τους έστελναν σε στρατόπεδα για περίοδο 8 έως 10 ετών. Στην πραγματικότητα όλοι αυτοί οι αριθμοί ξεπεράστηκαν κατά πολύ.

Εθνικές επιχειρήσεις

Στο πλαίσιο αυτής της επιχείρησης πραγματοποιήθηκαν 14 εθνικές επιχειρήσεις. Ξεκίνησαν από την πολωνική μειονότητα, μετά ακολούθησαν η γερμανική, η γιαπωνέζικη, η τσεχική, η λετονική και άλλες.

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση της «Ελληνικής Επιχείρησης», θα περιγράψω συνοπτικά την ελληνική διασπορά στην πρώην ΕΣΣΔ. Οι τόποι συμπαγούς διαμονής όλων των Ελλήνων στην ΕΣΣΔ ήταν: Η δυτική ακτή της Αζοφικής Θάλασσας, η Γεωργία, η επικράτεια του Κρασνοντάρ και η Κριμαία. Μεγάλες κοινότητες ζούσαν στη Μόσχα και στις μεγάλες πόλεις στον Νότο: Οδησσός, Ροστόφ, Ταγκαρόγκ κ.ά.

Ο ελληνικός πληθυσμός στην ΕΣΣΔ αυτή την εποχή (το 1937) ήταν περίπου 300 χιλ. εκ των οποίων περίπου 40-50 χιλ. είχαν ελληνική υπηκοότητα.

Η έναρξη της Ελληνικής Επιχείρησης, Οδηγία Νο 50215

Η ελληνική επιχείρηση υπήρξε η 13η στη σειρά. Ξεκίνησε με τη μυστική οδηγία της NKVD Νο 50215, η οποία έλεγε: Τα υλικά της έρευνας αποδεικνύουν ότι οι ελληνικές μυστικές υπηρεσίες ενεργά πραγματοποιούν κατασκοπεία, δολιοφθορά και δράσεις εξέγερσης στην ΕΣΣΔ, εκτελώντας αναθέσεις των βρετανικών, γερμανικών και ιαπωνικών υπηρεσιών κατασκοπείας.

1) Στις 15 Δεκεμβρίου του τρέχοντος έτους (1937), ταυτόχρονα σε όλες τις Δημοκρατίες, τις κοινότητες και τις περιοχές, να γίνουν συλλήψεις όλων των Ελλήνων, υπόπτων για κατασκοπεία, δολιοφθορά, εξεγερτικό και εθνικιστικό αντισοβιετικό λόγο.

2) Σε σύλληψη υπόκεινται όλοι οι Έλληνες (Έλληνες υπήκοοι και πολίτες της ΕΣΣΔ).

Οι συλλήψεις

Η οδηγία εκδόθηκε στις 11 Δεκεμβρίου 1937. Οι συλλήψεις διατάχθηκαν να ξεκινήσουν στις 15 Δεκεμβρίου. Δόθηκαν τέσσερις μέρες για προετοιμασία. Στις πόλεις, οι συλλήψεις ξεκινούσαν πάντα γύρω στα μεσάνυχτα και διαρκούσαν μέχρι τις 2 ή 3 τα ξημερώματα. Κατά την έρευνα κατάσχονταν φωτογραφικές μηχανές και προσωπικά έγγραφα, ελληνικές εφημερίδες, αλληλογραφία από την Ελλάδα, βιβλία στα ελληνικά κ.ά.

Στα χωριά ακολουθούσαν διαφορετικό τρόπο. Οι ακτιβιστές του συμβουλίου του χωριού πήγαιναν από πόρτα σε πόρτα και καλούσαν τους άντρες στο συμβούλιο του χωριού. Όταν έγινε σαφές ότι όλοι όσοι συγκεντρώθηκαν οδηγούνταν σε κοντινές φυλακές, οι άντρες άρχισαν να κρύβονται. Έτσι μερικοί σώθηκαν.

Φυλακή και ανάκριση

Στις φυλακές γίνονταν οι ανακρίσεις που συχνά συνοδεύονταν από ξυλοδαρμό. Χρησιμοποιούσαν εκβιασμούς: εκφόβιζαν τον συλληφθέντα απειλώντας με τη

σύλληψη της συζύγου του και κοντινών του συγγενών, εάν δεν ομολογούσε ότι κατασκόπευε υπέρ της Ελλάδας. Οι ανακρίσεις πολλές φορές συνεχίζονταν για πολλές ώρες. (Στον κρατούμενο δεν επιτρεπόταν να φάει, να πιεί ή να καθίσει. Πολύ συχνά οι ανακρίσεις συνεχίζονταν όλη τη νύχτα, ενώ στο μεταξύ οι ανακριτές άλλαζαν).

Παραδείγματος χάρη, τον Ιβάν Πασχαλίδη, σε 4 μέρες -από τις 28 Δεκεμβρίου 1937 έως τις 2 Ιανουαρίου 1938- τον ανέκριναν 12 φορές. Τον έσυραν στο κελί βαριά χτυπημένο.

Στο Μπακού, ο ανακριτής κάρφωσε στον λαιμό του Γρηγόρη Παναγιωτίδη ένα μολύβι, το οποίο τρύπησε τον λαιμό και τραυμάτισε την γλώσσα του, επειδή αυτός δεν παραδεχόταν ότι ήταν Έλληνας κατάσκοπος.

Από ξυλοδαρμό και συνωστισμό στη φυλακή του Κρασνοντάρ, όπου ανά ένα τετραγωνικό μέτρο συνωστίζονταν τέσσερα άτομα, πέθαναν 71 Έλληνες. Πάρα πολλοί, μετά από απάνθρωπες ανακρίσεις, όπου ο ανακριτής έγραφε ό,τι ήθελε αυτός, υπέγραφαν το πρωτόκολλο, στο οποίο παραδέχονταν ότι ήταν Έλληνες κατάσκοποι ή μέλη της αντιεπαναστατικής, εθνικιστικής τρομοκρατικής οργάνωσης κατασκοπείας και δολιοφθοράς. Ουσιαστικά τίποτα από αυτά δεν είχαν κάνει αυτοί οι άνθρωποι και δεν υπήρχαν καθόλου αποδεικτικά στοιχεία. Αλλά η ετυμηγορία για εκτέλεση ή κάτεργα δεν εξαρτιόταν από το αν το άτομο υπέγραφε το πρωτόκολλο ανάκρισης ή όχι.

Η διαδικασία καταδίκης

Τι συνέβαινε μετά; Οι καταστάσεις των συλληφθέντων από διάφορες περιοχές στέλνονταν στη Μόσχα. Βάσει αυτών, ο επικεφαλής της NKVD Νικολάι Γέζοφ[2] και ο γενικός εισαγγελέας Αντρέι Βισίνσκι[3] συνέτασσαν το ειδικό Ελληνικό Πρωτόκολλο. Συνολικά συνέταξαν 133 και το κάθε πρωτόκολλο περιείχε από 100 έως 300 ονόματα.

Για παράδειγμα, στις 2 Φεβρουαρίου 1938, οι Γέζοφ και Βισίνσκι, επονομαζόμενοι το «αχτύπητο δίδυμο», υπέγραψαν, μόνο για την Επικράτεια του Κρασνοντάρ, οχτώ ελληνικά πρωτόκολλα, καταδικάζοντας με δύο υπογραφές 1300 Έλληνες σε θάνατο.

Συνολικά, στη χώρα, το 1938, αυτό το ντουέτο καταδίκασε σε θάνατο πάνω από 700 χιλ. Ήταν κυρίως Ρώσοι, Ουκρανοί, Πολωνοί κ.ά. Ανάμεσά τους ήταν περίπου 12 χιλ. Έλληνες. Έτσι βλέπουμε ότι δεν υπήρχε πραγματική έρευνα και η καταδίκη γινόταν ερήμην των καταδικασθέντων.

Όλοι φυλακίζονταν και κρατούνταν στο Κρασνοντάρ, στο Σουχούμι, στο Βατούμ ή στη Μαριούπολη, ενώ η καταδίκη γινόταν στη Μόσχα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οι Γέζοφ και Βισίνσκι άλλαζαν την καταδίκη που πρότεινε ο ανακριτής. Η ποινή της Σεραφίμας Μπατσάτη από το Ροστόφ επί του Ντον αντί για καταδίκη σε θάνατο μετατράπηκε σε 10 χρόνια σε στρατόπεδο. Ο λόγος ήταν ο εξής: Από τις φυλακές του Ροστόφ εστάλη στη Μόσχα βεβαίωση ότι η Σεραφίμα ήταν επτά μηνών έγκυος.

Οι εκτελέσεις

Οι ποινές εκτελούνταν αμέσως μετά την επιστροφή των εγγράφων από τη Μόσχα. Πυροβολούσαν στα υπόγεια της NKVD κοντά στα μεσάνυχτα. Ξέρω λεπτομερώς πώς συνέβαινε, αλλά για να μην προκαλέσω άσχημα συναισθήματα, σεβαστοί ακροατές/τριες, θα τα παραλείψω. Ένα θα πω: Για να μην ακούγονται οι πυροβολισμοί σε γειτονικά σπίτια, την ώρα της εκτέλεσης συχνά άναβαν κάποιο είδος μηχανής: τρακτέρ ή κομπρεσέρ. Το κάθε άτομο χρειαζόταν 3-4 λεπτά.

Τα πτώματα μεταφέρονταν είτε σε νεκροταφεία, είτε σε εκ των προτέρων προετοιμασμένους λάκκους, κάπου σε έρημο χωράφι ή δάσος. Όλα αυτά γίνονταν τη νύχτα. Οι τόποι ταφής των Ελλήνων και άλλων, ακόμα και σήμερα στη Ρωσία δεν έχουν αποκαλυφθεί και αποτελούν κρατικό μυστικό.

Στην επικράτεια του Κρασνοντάρ εκτελέστηκαν, στη διάρκεια περίπου τριών μηνών, 4.448 άτομα ελληνικής καταγωγής. Αυτοί αποτελούσαν το 94% όλων των συλληφθέντων. Στην περιοχή του Ντονέτσκ εκτελέστηκαν 40.237 Έλληνες, που αποτελούσαν το 85% όλων των φυλακισμένων.

Τα στρατόπεδα κράτησης

Ο Αλεξάντερ Σολζενίτσιν ονόμασε το σύστημα των στρατοπέδων του Στάλιν, Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ, που ουσιαστικά επεκτάθηκε σε ολόκληρη την ΕΣΣΔ. Τα στρατόπεδα δημιουργούσαν, όπου απαιτούνταν, μεγάλο εργατικό δυναμικό. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι αυτό το δυναμικό εργαζόταν αμισθί. Τους χρησιμοποιούσαν στην κατασκευή υδροηλεκτρικών σταθμών, εργοστασίων, καναλιών, σιδηροδρόμων και αυτοκινητοδρόμων, στην εξόρυξη ορυκτών κ.ά.

Από τους περίπου 14,5 χιλ. Έλληνες συλληφθέντες κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επιχείρησης, περίπου 2 χιλ. στάλθηκαν σε στρατόπεδα. Σχεδόν οι μισοί κατέληξαν στην Κολυμά.

Ο κύριος τρόπος εργασίας στην Κολυμά είναι η εξόρυξη χρυσού. Η διάρκεια της

εργάσιμης ημέρας ήταν, το καλοκαίρι, 14-16 ώρες και τον χειμώνα λιγότερες. Στη δουλειά δεν έβγαιναν μόνο όταν η θερμοκρασία έπεφτε κάτω από τους 50 βαθμούς υπό το μηδέν. Δούλευαν επτά ημέρες την εβδομάδα χωρίς ρεπό.

Το γεύμα τους ήταν: Αραιή σούπα, ρέγγα, 500 γρ. ψωμί και χυλός. Κρέας δεν υπήρχε ποτέ. Για την μη υλοποίηση της προγραμματισμένης ημερήσιας παραγωγής μειωνόταν το μερίδιο του ψωμιού. Από την επίπονη δουλειά και τους πολλούς ξυλοδαρμούς, οι περισσότεροι φυλακισμένοι πέθαναν στη διάρκεια του πρώτου έτους της ποινής τους. Αυτές ήταν οι πιο βαριές («γενικές») δουλειές. Στα στρατόπεδα της Κολυμά, σύμφωνα με τις μετρήσεις μου, πέθανε τουλάχιστον το 46% των Ελλήνων που είχε σταλεί εκεί.

Οι καταδιωγμένες Ελληνίδες

Ιδιαίτερη προσοχή θα ήθελα να δώσω στις Ελληνίδες που είχαν διωχθεί.

Η Ελληνική Επιχείρηση, όπως όλες οι άλλες εθνικές επιχειρήσεις, ήταν ανδρική. Το ποσοστό των γυναικών δεν ξεπερνούσε το 3% όλων των φυλακισμένων. Όμως οι «γυναικείες» δικαστικές αποφάσεις δεν διέφεραν από τις «ανδρικές». Τις εκτελούσαν, τις έστειλαν σε στρατόπεδα και αυτές πέθαναν στις φυλακές μετά από ξυλοδαρμούς.

Στο Νοβοροσίσκ πυροβολήθηκαν οι αδερφές Μαβίδη, Αθηνά και Ελισάβετ. Η Αθηνά ήταν 24 ετών και η Ελισάβετ 22. Η μεγαλύτερη σε ηλικία Ελληνίδα που καταδικάστηκε σε θάνατο ήταν η Κεφαλλονίτισσα Μαρία Καμπίτση, ηλικίας 60 ετών. Σε δέκα χρόνια φυλάκισης καταδικάστηκε η 17χρονη φοιτήτρια Ιατρικής Ελένη Τσικλοπούλου και η 19χρονη φοιτήτρια του Κονσερβατουάρ της Οδησού, Όλγα Μουζάκη.

Η μόνη περίπτωση που μια πολύτεκνη μητέρα στάλθηκε σε στρατόπεδο σημειώθηκε στο Βορονέζ. Τη 49χρονη Κατερίνα Δαβίδη, μαζί με τους 4 γιούς της, έστειλαν για 10 χρόνια σε διαφορετικά στρατόπεδα.

Στην Οδησό, από τους ξυλοδαρμούς και τις άσχημες συνθήκες στη φυλακή κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων, πέθανε η 17χρονη Άννα Βλίζμας.

Αποτελέσματα

Ας δούμε σύντομα τα αποτελέσματα της Ελληνικής Επιχείρησης. Από τους περίπου 14,5 χιλ. συλληφθέντες Έλληνες εκτελέστηκε περίπου το 86%.

Το ρεκόρ για τους καταδικασμένους ανήκει στην κριμαϊκή οικογένεια Κερδεμελίδη. Οι αρχές συνέλαβαν επτά αδέρφια, πρώτα ξαδέλφια και τους γιούς τους. Έξι

στάλθηκαν στο στρατόπεδο και ένας εκτελέστηκε.

Έξι αδέρφια και πρώτα ξαδέρφια της οικογένειας Μαλαματίδη από το Βατούμ κατέληξαν σε στρατόπεδο στην Κολυμά. Τρεις από αυτούς πέθαναν.

Η μοίρα των Ελλήνων πολιτών

Ιδιαίτερο βάρος στις έρευνές μου έχει η μελέτη της μοίρας των Ελλήνων υπηκόων στην ΕΣΣΔ κατά την Ελληνική Επιχείρηση.

Μεταξύ των 14,5 χιλιάδων συλληφθέντων Ελλήνων, το ένα τρίτο ήταν Έλληνες πολίτες. Ακριβώς 4.293 άτομα. Αυτός είναι ο αριθμός στον οποίο κατέληξα μετά από 20 χρόνια ερευνών. Ακόμα περίπου 1.500 άτομα ήταν χωρίς υπηκοότητα. Δηλαδή αυτοί που ήταν σε φάση αλλαγής από το ελληνικό διαβατήριο στο σοβιετικό. Όσοι είχαν ελληνικά διαβατήρια κατά κανόνα γεννήθηκαν:

- Στην Τουρκία, 2.094 άτομα. Κυρίως από την Τραπεζούντα και τα γύρω χωριά.
- Στην Ελλάδα, 515 άτομα από τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα. Επίσης, 47 άτομα ήταν μετανάστες από την Κεφαλονιά.

Η μοίρα των Ελλήνων πολιτών ήταν η εξής:

- > Πάνω από 80% εκτελέστηκαν.
- > Οι υπόλοιποι στάλθηκαν σε στρατόπεδα, όπου οι μισοί πέθαναν.
- > 24 άτομα απελάθηκαν στην Ελλάδα (υπήρχε και τέτοια μορφή τιμωρίας).
- > Από τις 125 Ελληνίδες, που είχαν ελληνική υπηκοότητα, 38 εκτελέστηκαν και οι 74 στάλθηκαν σε στρατόπεδα.

Θα ήθελα να αναφέρω μερικές συγκεκριμένες ιστορίες με Έλληνες πολίτες:

α) Από τα τέσσερα αδέρφια, με το επώνυμο Όμηρος, γεννημένα στο Παρίσι, οι δύο εκτελέστηκαν και οι άλλοι δύο καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης και κατέληξαν στην Κολυμά.

β) Το μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ Κώστας Ευτυχίδης (Καρακόζοφ) εκτελέστηκε στη Μόσχα. Επίσης εκτελέστηκε ο πατέρας του, Στυλιανός Καρακόζοφ, 76 ετών, που ήταν ηγούμενος της ελληνικής εκκλησίας της πόλης Γκελεντζίκ. Ενώ, ο αδερφός του Ιβάν κατέληξε στο στρατόπεδο.

γ) Η Ελληνική Επιχείρηση περιλάμβανε και άλλες ποινές. Χιλιάδες ελληνικές

οικογένειες -πολίτες της Ελλάδας- εκτοπίστηκαν βίαια στην Ελλάδα το 1939. Αυτή ήταν η αντίδραση του Στάλιν στις επανειλημμένες έρευνες της ελληνικής κυβέρνησης για τη μοίρα των Ελλήνων στην ΕΣΣΔ.

Αυτό είναι ένα ξεχωριστό θέμα, για το οποίο θα ήθελα να γράψω ένα βιβλίο.

Διαϊωνίζοντας τη μνήμη των θυμάτων της Ελληνικής Επιχείρησης

Με το θέμα αυτό ασχολούμαι εδώ και 20 χρόνια. Σε αυτά τα χρόνια έχουν εκδοθεί στη ρωσική γλώσσα οκτώ βιβλία. Το πρώτο βιβλίο, Ελληνική Επιχείρηση, έχει μεταφραστεί στα ελληνικά αλλά για διάφορους λόγους παραμένει ακόμη ανέκδοτο. Το υλικό των ερευνών έχει παρουσιαστεί σε πολυάριθμα διεθνή συνέδρια στη Ρωσία, στην Ελλάδα κ.α. Δύο χρόνια πριν, μετά από προσωπική πρόσκληση του Προέδρου της Πολωνίας, Α. Ντούντα, συμμετείχα σε διεθνές συνέδριο της Βαρσοβίας, όπου μίλησα για το θέμα αυτό. Ελπίζω κάποια στιγμή να προσκληθώ και στην Ελλάδα για να μιλήσω εκτενέστερα για το θέμα αυτό.

Υ.Γ.1 Για την ελληνική Επιχείρηση γυρίστηκε ένα ντοκιμαντέρ από τον Τάσο Τέλλογλου και τον Αλέξη Παπαχελά στην εκπομπή Φάκελοι για το τηλεοπτικό κανάλι Mega. Προβλήθηκε το 2007.

Υ.Γ.2 Ιδιαίτερα θέλω να τονίσω ότι η μνήμη των Ελλήνων που πέθαναν στην Ελληνική Επιχείρηση έχει μνημονευθεί σε δύο πόλεις, το Μαγκαντάν και το Κρασνοντάρ.

[1] Η διαβόητη NKVD (Λαϊκό Κομισσαριάτο Εσωτερικών Υποθέσεων) υπήρξε ένα παντοδύναμο υπουργείο που είχε αρμοδιότητες υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Τάξης και Εθνικής Ασφάλειας. Δημιουργήθηκε το 1934 από τον Στάλιν και υπήρξε το βασικό εργαλείο του για τη διακυβέρνηση της Ε.Σ.Σ.Δ. μέχρι το 1946, αρχικά για τις μεγάλες εκκαθαρίσεις των ετών 1937-39 και εν συνεχεία στη διάρκεια του Πολέμου. Τροφοδότησε τα γκουλάγκ με εκατομμύρια πολίτες.

[2] Νικολάι Γέζοφ (1895-1940), υπηρέτησε στον Κόκκινο Στρατό μέχρι το 1922 και μετά μπήκε στον μηχανισμό του κόμματος, όπου έδειξε απόλυτη υποταγή στις οδηγίες του. Υπηρέτησε σε θέσεις στο υπ. Γεωργίας, στην κεντρικά σχεδιασμένη από το κόμμα βιομηχανία κ.ά. Το 1936 ανέλαβε την NKVD και έφερε εις πέρας το μεγαλύτερο μέρος των σταλινικών διώξεων της διετίας 1937-38, μέχρι που ήρθε και η δική του σειρά, επειδή γνώριζε πολλά. Συνελήφθη το 1939 και εκτελέστηκε το 1940.

[3] Αντρέι Βισίνσκι (1883-1954), ήταν πολωνικής καταγωγής από αστική οικογένεια της Οδησσού. Παλιός μενσεβίκος, εξόριστος επί τσαρισμού, όπου γνώρισε και τον Στάλιν και θυλείται ότι είχαν έντονες ιδεολογικές διαμάχες και μετά την αποφυλάκισή του πετυχημένος δικηγόρος. Μετά τον Οκτώβριο του 1917,

ήρθε εκ νέου σε επαφή με τον Στάλιν και εντάχθηκε στον κύκλο του. Το 1935 έγινε Γενικός Εισαγγελέας της ΕΣΣΔ και συνεργάστηκε με τον Στάλιν για να στηθεί ο μηχανισμός των διώξεων κατά των παλιών τους συντρόφων, των εθνικών μειονοτήτων κ.λπ. Υπηρέτησε τον σταλινισμό μέχρι τον θάνατό του το 1954.

*Ο ομογενής Ιβάν Τζουχά είναι επίκουρος καθηγητής Γεωγραφίας στο πανεπιστήμιο της πόλης Βόλογντα και έχει ασχοληθεί επισταμένως με τις διώξεις των Ελλήνων της Ε.Σ.Σ.Δ., έχοντας εκδόσει και μία σειρά βιβλίων για το θέμα αυτό. Το παρόν κείμενο αποτελεί ομιλία του στη διαδικτυακή εκδήλωση της Εύξεινου Λέσχης Θεσσαλονίκης (13-12-2021).

Πηγή: ardin-rixi.gr Του Ιβάν Τζουχά * από το Άρδην τ. 124